

Croatica XXI (1990) — 33 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Miroslav Šicel

**ANTUN BARAC — IVO FRANGESŠ, ILI:
OD FILOLOGIJE DO ESTETIKE**

UDK 886.2 — Frangeš

U članku se analizira književno-kritički i književnopovijesni rad Ive Frangeša, nasljednika Antuna Barca na Katedri za noviju hrvatsku književnost, te određuje njegovo mjesto u razvoju hrvatske književne historiografije 20. stoljeća.

Kad je riječ o hrvatskoj književnoj povijesti, paralela Barac — Frangeš ne nameće se ni u kojem slučaju iznenađujuće, a ni bez razloga. Upravo obrnuto: bez te usporedbe jednostavno je nemoguće zamisliti bilo kakav ozbiljan razgovor o bitnim obilježjima razvojnih procesa u hrvatskoj književnoj historiografiji ovoga našeg stoljeća. Drugačije rečeno, progovoriti znanstveno, objektivno kritički, u povodu sedamdesete obljetnice života i pedesete godišnjice znanstvenog rada Ive Frangeša, književnog povjesničara, o njegovu dosadašnjem stvaralaštvu na planu hrvatske književne kritike i povijesti, nužno otvara pitanje i potrebu problematiziranja svega onoga što se na tom području u nas događalo tijekom čitavog ovog našeg stoljeća uopće, kako bi i mjesto Ive Frangeša u tom kontekstu bilo doista objektivno sagledano i ocijenjeno. A to, dakako, u prvi plan izbacuje — izuzmemo li značajne pomake koje već pionirski ostvaruje u odnosu prema tradiciji Branko Vodnik do dvadesetih godina — dva upravo spomenuta imena: Antuna Barca i Ivu Frangeša. To, naravno, ne znači ni negiranje ni (niže) rangiranje ostalih značajnih djelatnika u hrvatskoj znanosti o književnosti, od Halera i Kombola do Marakovića i Ježića, kao i generacije — da ne nabrajam imena — onih književnih povjesničara koji svoju punu afirmaciju stječu tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina. Radi se, jednostavno, o tome da ono što Barac znači u našoj književnoj znanosti do pedesetih godina kao centralna ličnost tzv. akademske kritike, to Frangeš na jednoj drugoj razini i s drugih polazišta predstavlja poslije pedesetih godina kao prvi izvorni nasljednik Barca na Katedri za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

U tom smislu treba razumjeti i drugi dio naslova ovoga mog izlaganja: on je, kao što znamo, parafraza naslova poznatog i, rekao bih, jednog od osnovnih Barčevih eseja iz 1920. godine, *Između filologije i estetike*, koji je zapravo označio temeljno metodološko opredjeljenje Barčevo. Ujedno, ovo Barčevo između i moje od — do, već na neki način i sugerira odnosno određuje različitosti u pristupu fenomenu književnog djela, koje — da odmah kažemo — nisu male (u metodološkom smislu, dakako) između Barčeve i Frangešove koncepcije povijesti književnosti: hoću reći, upravo taj put koji ispunja znanstvena djelatnost Barca s jedne, a Frangeša s druge strane — put je onih procesa unutar hrvatskih književno-kritičkih, esejističkih i povijesnih istraživanja koji se tijekom ovog stoljeća očituju kao slijed, živa lepeza znanstvenoknjiževnih metoda u hrvatskoj književnoj historiografiji u širokom rasponu od filoloških podataka do estetske analize.

Ako se za Antuna Barca može reći da se on logički svojim djelom i osnovnim metodološkim postupcima nastavlja na svog prethodnika Branka Vodnika (a da iza obojice stoji starija, pozitivistička njemačka, uglavnom, teorija i metodologija književnosti), za

Ivu Frangeša, izravnog katedarskog nasljednika Barca u pedesetim godinama, nikako ne bismo mogli tvrditi da on u bilo kojem smislu preuzima nasljeđe Barčeve koncepcije i metodologije hrvatske književnosti. Jasno je i iz kojih razloga: ne slavist, nego primarno po svom prvotnom opredjeljenju i užoj stručnoj specijalizaciji romanist, Frangeš u hrvatsku književnu historiografiju (ulazeći u nju slučajnim stjecajem okolnosti) nastupa vrlo uspješno od samog početka, i to obogaćen, s podlogom i teorijskom i metodološkom, romanskom, prije svega, konkretno talijanskom znanosti o književnosti u kojoj, u Frangešovu fokusu, dominira »zastrašujući« trolist: Benedetto Croce, Francesco de Sanctis, Giacomo Devoto.

Frangeš je, nesumnjivo, objektivno gledajući, s mnogo povoljnijeg položaja i polazišta od svog prethodnika Barca krenuo u svoju znanstvenu djelatnost, jer se oslanja na neprispodobivo jače, autoritativnije i, prije svega, modernije učitelje. S obzirom pak na tradiciju hrvatske književne povijesti i kritike te esejistike, mogli bismo govoriti samo o dvojici znalaca moderne metodologije, od kojih je Frangeš sa svojim prtljagom romanske znanosti o književnosti mogao prihvatiti i neke modele i ideje: radi se, dakako, o Mihovilu Kombołu i Albertu Haleru, budući su i njihove metodološke »škole« imale približno slična izvorišta kao i sam Frangeš.

Isticanje estetske kategorije u književnom djelu kao primarnog segmenta literarne umjetnosti, dakle kao najvažnije odrednice njezine, s temeljnom tezom kako svako pravo umjetničko djelo nosi u sebi samom ključ za vlastito razumijevanje, Frangeš od samog početka u polarizacijskom odnosu estetsko — historijsko ovom prvom daje apsolutno prvenstvo. I tu je taj vidljivi i značajni pomak od Barčeve do Frangešove književne metodologije.

Dok je Barcu, kako to i Frangeš dobro uočava, na prvom mjestu važno određenje i osmišljaj nacionalnog značenja hrvatske književnosti, na drugom mjestu definiranje ljudskog smisla u toj književnosti, a tek na trećem mjestu umjetnička vrijednost njezina — Frangešov je redosljed vrednovanja obrnut: književni tekst bez obzira na svoj kontekst, dakle izravna estetska interpretacija u najširem značenju te riječi, što direktno vodi u jedini mogući postupak: stilističku metodu (ne treba zaboraviti na aktualnost Lea Spitzera i Emila Stajgera, kao i ruske formalne škole u pedesetim godinama u nas!) — to je za Frangeša temeljni postupak i prvi smisao ispitivanja književnog djela. Sve drugo je, mada sastavni dio djela (nacionalno, etičko, humano), tek toliko i u toj mjeri vrijedno, koliko je estetski uspješno oblikovano. Što je Frangeš krenuo baš tim putem razumljivo je ne samo zato što polazi od kročevanske i desanktisovske škole, ili od u tom trenutku moderne stilističke koncepcije, već spomenutih europskih književnih teoretičara, posebno Spitzera, pa i Damasa Alonsa (prva knjiga Frangešovih studija i eseja iz 1959.

godine nije nimalo slučajno naslovljena *Stilističke studije*) — nego prije svega iz, naoko, posve banalna razloga: opredjeljujući se potpuno ili, bolje reći, specijalizirajući se za kroatistiku on, jednostavno, mora krenuti od svog vlastitog ponovnog čitanja književnih djela iz korpusa hrvatske literature, dakle od vlastite interpretacije teksta, što ga je nepogrešivo vodilo u stilističku analizu. Predodređen tako na neki način za tzv. »unutarnji pristup« književnom ostvarenju, Frangeš će, vrlo brzo, tijekom šezdesetih godina ući u krug tzv. zagrebačke stilističke škole, zauzimajući odmah jedno od stožernih mjesta u njemu, i realizirajući nekoliko bitnih teorijsko-metodoloških studija koje su, uz radove Zdenka Škreba, Aleksandra Flakera te Svete Petrovića, i drugih, i bitno okarakterizirale tadašnju hrvatsku znanost o književnosti.

Nasuprot Frangešu, Barac je od samog početka više težio obuhvatnoj književnopovijesnoj sintezi, stavljanjem djela u širi društveni i povijesni kontekst i određen — prije svega — naglašenom etičkom koncepcijom shvaćanja smisla književne povijesti: književnost je za njega bila i filozofija i estetika života primarno. Takav ga je stav, dakako, vodio u prilično naglašeni sociološki pristup, do biografske metode i, neminovno, do dvaju kriterija: nacionalnog i univerzalnog, što je i rezultiralo poznatom njegovom sintagmom: *veličina malenih* — i svim onim što je iz toga proisteklo.

Frangeš, međutim, ni u jednom trenutku nije opterećen nužnošću izdvajanja nacionalnog kriterija od općeg, odnosno razlikovanjem literatura tzv. malih naroda od literatura velikih naroda: opredijeljen iznad svega za estetsko, za istraživanje onoga što obično nazivamo *autonomnošću* književnog djela, sa svim njegovim specifičnim, vlastitim, unutarnjim zakonitostima koje nam omogućuju ostvaraj estetskog suda, on i hrvatskoj književnosti pristupa sa stajališta europskog, univerzalnog kriterija, isključivo.

Stoga nije slučajno njegov književno-kritički i esejistički interes vezan uz same vrhove hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća: Ivana Mažuranića, Augusta Šenou, Antu Kovačića i Silvija Strahimira Kranjčevića te — posebno — sa stalnim vraćanjem trolistu: Matoš — Vidrić — Krleža.

Za razliku od Barca, Frangeš »dva instrumenta« estetike svog prethodnika: kategoriju *veličine malenih* i kategoriju *bolala* kao osnovnog pokretača umjetničkog stvaranja, odnosno inzistiranja na *humanističkoj* poruci literarne teme — te kriterije Barčeve (ali priznajući mu istodobno napore da se oslobodi starih filoloških kalupa): »U dihotomiji tekst — pisac odbija Barac prioritet njezina prva dijela (...)«, piše Frangeš, »ali pritom ne ističe drugi, u čemu je toliko pretjerala pozitivističko-filološka škola« — nasuprot tome Frangeš u svoja znanstvena istraživanja kreće od vlastitog estetskog senzibiliteta i — kao što će reći i za neke Barčeve radove — intimnog osjećaja za vrijednost književnog

teksta, pa svoj književno-kritički credo izriče možda najbolje riječima u tekstu u kojemu govori baš o Barcu: »Poezija se može ocjenjivati pronicanjem u intimnu zakonitost pjesničke vizije svijeta koja predstavlja život umjetničkog djela...«, s dodatkom: »(...) prvenstvo ima pjesnička tvoračka snaga i talenat (...)«.¹

Interpretacija i stilistička analiza, metode suvremene europske znanosti o književnosti, vrhunski su dometi Frangešova znanstvenog korpusa. Jedan od najboljih primjera sigurno je i njegova analiza poznata Mažuranićeva teksta *Hrvati Mađžarom* iz burne 1848. godine.

Naime, naoko izrazito politički spis, pa prema tome interesantan prije svega povjesničarima, pod analitičkim nožem Frangešovim, upravo stilističkim postupkom u interpretaciji, odjednom je zasjao kao literarni dragulj, nimalo manje značajan od proslavljenog spjeva *Smrt Smail-age Čengića!*

Superioran u akribičnoj i minucioznoj razradbi stilskih vrednota tog teksta, Frangeš je argumentirano pokazao ne samo zamjerne dosege i mogućnosti stilske analize, nego i nepobitno dokazao kako Mažuraniću baš tim spisom »(...) pripada slava da je, prije Starčevića, Kurelca, Pavlinovića i drugih prozaika hrvatskoga XIX. stoljeća ostvario prvu modernu prozu hrvatsku (...)«²

Nenadmašen među svojim suvremenicima kao stilist, kao kritičar i esejist s virtuoznim vokabularom, rečenicom koja plijeni, i sam kao znanstvenik u punom smislu umjetnik riječi, tečnošću i melodikom svoga govora — Frangeš će teško naći sljedbenika na toj razini. Esezizam, ali esezizam sav natopljen znanstveno-ispitivačkim metodološkim i teorijskim instrumentarijem zasigurno su najviši dometi Ive Frangeša kao znalca hrvatske književnosti. U potpunosti stoji Flakerova misao: »(...) da Frangeš ne pripada onim književnim historičarima koji su ponajbolji tamo gdje sumiraju i rezimiraju iskustva drugih, nego je, naprotiv, najbolji tamo gdje povijesne sudove izriče na temelju vlastitih (...) čitanja i vlastitog estetskog i povijesnog senzibiliteta, i gdje je najmanje vezan unaprijed zadanim konceptijskim kalupima.«³

Pišući studiju o Antunu Barcu,⁴ Frangeš je, komparirajući Barčev književno-povijesni opus s Halerovim djelom, odlično zapazio: »Sigurniji u estetskom sudu, Haler je oskudijevao na sposobnosti historijske sinteze. Tu dimenziju ima Barac (...)«.

Nije li Frangešov književno-kritički, esejistički, odnosno književnopovijesni rad upravo na toj liniji kakvu je odredio Albertu

¹ Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, [kritički portreti hrvatskih slavista], Zagreb, 1978, str. 5—40.

² Ivo Frangeš, *Mažuranićev spis »Hrvati Mađžarom«*, »Forum« II, knj. III, br. 1, str. 72—91, Zagreb, 1963.

³ Aleksandar Flaker, *Ivo Frangeš, Izabrana djela*. (Predgovor), PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980, str. 7—23.

⁴ Citirano djelo.

Haleru? Pitanje je, naime, u kojem je smislu, i da li je uopće, i Frangešova posljednja knjiga, *Povijest hrvatske književnosti* (1987), doista povijest u onom smislu kakvu je, nažalost, nedovršenu, pisao Antun Barac? O tome je, uostalom, bilo i najviše raspre. No, pitanje se može postaviti i drugačije: nismo li, možda, ovom Frangešovom knjigom na pragu jednog novog definiranja i određenja smisla i funkcije povijesti književnosti, ili, u ovom slučaju književne povijesti — bez obzira na velike ili male literature, na velike ili male pisce. Pitanje je, dakako, toliko složeno da ostaje dokraja otvoreno.

Sigurno je, međutim, jedno: bez obzira na sve nazočnije tendencije vraćanja u pozitivnom smislu određenim pozitivističkim, prije svega biografskim pristupima u hrvatskoj znanosti o književnosti, ali, naravno, obogaćenim upravo onakvim metodologijama kakve susrećemo i u Frangeša — da je baš Frangeš nizom svojih studija, pa i ovom posljednjom poviješću književnosti, dao ne samo nov prinos našim književnopovijesnim spoznajama i traženjima, ne samo da je novim viđenjima obogatio hrvatsku književnu historiografiju — nego je otvorio i velike nove izazove u hrvatskoj znanosti o književnosti uopće, potvrdivši se — da još jednom ponovim — nenadmašnim kritičarem-esejistom prije svega, dakle čovjekom koji u prvom redu prosuđuje i ocjenjuje, a ne sabire samo iskustva i rezultate drugih. U tome je i njegov nezaobilazni doprinos hrvatskoj književnoj kritici i povijesti danas — ali i obveza za buduće.

Flakerova misao: »Književni kritičar modelira pred nama pisca književnih tekstova (...) u jednakoj mjeri književni tekstovi i njihovi nosioci modeliraju književnog kritičara«⁵ — u Frangešovu je slučaju više nego istinita: poistovjećujući se na neki način s djelom pisca koga analizira, Frangeš ostvaruje istodobno i svoju umjetnost riječi: njegova kritika nije samo osmišljavanje tuđeg teksta, ona je i kreiranje u najpozitivnijem smislu riječi: ocjenjujući stil kao vrhunsku vrijednost umjetničkog djela drugog pisca, Frangeš i sam piše stilski savršene znanstvene tekstove. Treba li mu veća pohvala?

ZUSAMMENFASSUNG

Ivo Frangeš, Nachfolger von Antun Barac am Lehrstuhl für neuere kroatische Literatur, geht gleich von Anfang an seinen eigenen Weg, der überwiegend durch die Tradition der italienischen Literaturtheorie und -methodologie geprägt wird (Croce, De Sanctis, Devoto). Befürworter der stilistischen Kritik und einer der führenden Vertreter der sogenannten Zagreber stilistischen Schule, setzt sich Ivo Frangeš für stilistische Kritik ein. In seinen Essays und Studien führt er konsequent interpretative, stilistische Analyse durch, wobei an erster Stelle *ästhetische* Kriterien der Literaturbeurteilung stehen. Dem Literaturhistoriker Frangeš geht es nicht nur um Registrieren und Synthetisieren, sondern auch und vor allem um das Kreieren: indem er den *Stil* eines Autors zum höchsten Wert des Kunstwerks erklärt, schreibt Frangeš selber stilistisch vollkommene wissenschaftliche Texte.

⁵ Citirano djelo.